

НОРМАТИВНЕ ЗАКРІПЛЕННЯ КОРУПЦІЙНИХ ЗЛОЧИНІВ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ ТА ЇХ КЛАСИФІКАЦІЯ

© Захарчук О. З., 2015

Досліджено норми кримінального законодавства, які визначають корупційні злочини. Проаналізовані юридичні ознаки складу корупційних злочинів, які відрізняють цю групу від інших видів злочинів, закріплених у Кримінальному кодексі України. Запропоновано критерії класифікації цієї групи злочинів. Визначено практичне та теоретичне значення виділення групи корупційних злочинів у Кримінальному кодексі України.

Ключові слова: корупція, корупційний злочин, ознаки корупційних злочинів, класифікація корупційних злочинів.

О. З. Захарчук

НОРМАТИВНОЕ ЗАКРЕПЛЕНИЕ КОРРУПЦИОННЫХ ПРЕСТУПЛЕНИЙ ПО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВУ УКРАИНЫ И ИХ КЛАССИФИКАЦИЯ

Исследовано нормы криминального законодательства, которые определяют коррупционные преступления. Проанализированы юридические признаки состава коррупционных преступлений, которые отличают эту группу от других видов преступлений, закрепленных в Уголовном кодексе Украины. Предложены критерии классификации этой группы преступлений. Определено практическое и теоретическое значение выделения группы коррупционных преступлений в Уголовном кодексе Украины.

Ключевые слова: коррупция, коррупционное преступление, признаки коррупционных преступлений.

O. Z. Zaharchuk

REGULATORY CONSOLIDATION CORRUPTION OFFENSES UNDER THE LAWS OF UKRAINE AND THEIR CLASSIFICATION

This article deals with the criminal rules of law which define corruption offenses. There were analyzed features of the corruption crimes that distinguish this group from other crimes stipulated in the Criminal Code of Ukraine. Classification criteria for this group of crimes were also proposed. It was determined practical and theoretical sense of allocation of corruption offenses in the Criminal Code of Ukraine.

Key words: corruption, corruption crime, features of corruption offenses, classification of corruption crimes.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Корупція в нашій державі є негативною рисою діяльності державних органів та окремих посадових осіб. Дослідження, які провела у 2014 р. Міжнародна неурядова організація з боротьби з корупцією Transparency International, свідчать про

те, що Україна належить до держав з найвищим показником рівня корупції. Вона на 142-му місці серед 175 країн світу. Це свідчить про необхідність посилення заходів для запобігання корупційним проявам та боротьби з ними.

Вітчизняні дослідники впродовж останніх років активно підтримували позицію щодо закріплення в кримінальному законодавстві України відповідальності за корупційні злочини та, власне, визначення поняття корупційних злочинів, зважаючи на закріплення цього терміна у правових документах міжнародного характеру.

Задля проведення антикорупційної реформи, проголошеної у 2014 році, у Кримінальний кодекс України внесено зміни, якими закріплено поняття корупційних злочинів та посилення заходів відповідальності за них. Тому дослідження сутності, призначення та ефективності цих змін у антикорупційному законодавстві особливо актуальне, оскільки належне виконання службових обов'язків – це служіння насамперед українському народу, державі, а не власним корисливим інтересам. Щоб забезпечити виконання цього завдання, необхідні як заходи стимулювання, так і заборони, передбачені законодавством, особливо кримінальним.

Метою статті є теоретико-правовий аналіз положень кримінального законодавства, яке регламентує корупційні злочини та встановлює відповідальність за них, розмежування корупційних злочинів з іншими видами злочинів та визначення функціональної ролі закріпленої кримінальним законом заборони вчиняти корупційні злочини, які впливатимуть на зниження рівня корумпованості та реального забезпечення притягнення до відповідальності винних осіб.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Сучасний стан розвитку правової системи, особливо прийняття антикорупційного законодавства, передбачає зниження рівня корупції на основі вироблення ефективних шляхів її подолання та запобігання їй. Одним із них стало оновлення антикорупційного законодавства, зокрема введення у КК України поняття “корупційний злочин” та посилення відповідальності за злочини цієї групи. Пропозиції щодо законодавчого закріплення поняття корупційних злочинів протягом останніх років висловлювали багато вітчизняних науковців, зокрема А. В. Виговська, М. І. Мельник, С. В. Невмержицький, І. В. Чубенко, В. Є. Скулиш та ін., також активно сприймали її громадські експерти. Саме через внесення до КК України відповідних змін постає питання, чи стануть вони важливим та ефективним кроком у запобіганні та протидії корупції в Україні.

Виклад основних положень. В умовах сьогодення корупція в Україні стала перешкодою номер один, яка гальмує реформування економіки та політико-правові перетворення на шляху нашої держави до вступу в ЄС та виходу із кризової ситуації. Передусім, необхідно звернути увагу на те, що являє собою корупція. Узагальнюючи підходи науковців до визначення корупції, можемо визначити її як багатоконпонентне негативне явище, яке охоплює не лише соціальні, правові, економічні, а й морально-психологічні чинники, які зумовлюють використання особами наданих їм повноважень з метою вчинення неправомірних дій, які задовольняють їхні корисливі інтереси. Легальне (законодавче) визначення корупції подано у ст. 1 Закону України “Про запобігання корупції” від 14.10.2014 р., яка визначає корупцію як використання особами, які наділені службовими повноваженнями державного органу чи органу місцевого самоврядування (або особами, прирівнюваними законом до таких), своїх повноважень та пов'язаних із ними можливостей задля одержання неправомірної вигоди або обіцянки її надання для себе чи інших осіб або надання такої вигоди чи обіцянки з метою схилити особу, яка наділена службовими повноваженнями, до їх протиправного використання або використання пов'язаних з ними можливостей [3]. Корупційними правопорушеннями визнаються діяння, що містять ознаки корупції та вчиняються особами, що володіють службовими повноваженнями і за вчинення яких передбачено притягнення особи до кримінальної, дисциплінарної та(або) цивільно-правової відповідальності.

Отже, корупційні діяння не завжди передбачають застосування заходів кримінально-правового впливу. Оскільки кримінальна відповідальність являє собою найсуворіший вид юридичної відповідальності, то корупційні злочини належать до найбільш суспільно небезпечних корупційних правопорушень, які потребують ефективних заходів реагування з боку держави на їх вчинення.

Донедавна вітчизняне кримінальне законодавство не містило поняття корупційного злочину, яке б охоплювало усі кримінальні правопорушення цього роду і прямої вказівки на відповідальність за його вчинення, цю категорію розробляла лише правова наука. Як справедливо зазначає А. В. Виговська, це можна вважати однією із головних ознак, які відрізняли українське кримінальне законодавство від кримінального законодавства зарубіжних країн відносно закріплення норм, які встановлюють відповідальність за корупційні злочини. Так, більшість кримінальних кодексів, проаналізованих у дослідженні, містять окремі розділи, в яких регламентується покарання за вчинення кримінальних корупційних правопорушень (КК Японії, Швейцарії, Іспанії, Болгарії, Туреччини, а у КК Франції норми, що встановлюють покарання за корупційні злочини, деталізовані аж у трьох розділах і в окремому розділі для юридичних осіб) [7, с. 355]. На нашу думку, відсутність нормативного закріплення поняття корупційного злочину та встановлення відповідальності за їх вчинення належить до тих правових чинників, які гальмували дію заходів запобігання та протидії корупції, а також призначення суворого покарання винним у вчиненні корупційних діянь особам.

З метою посилення кримінальної відповідальності осіб, які наділені службовими повноваженнями, за вчинені ними корупційні діяння, а також задля запобігання таким діям у прикінцевих положеннях ЗУ “Про Національне антикорупційне бюро України” від 14.10.2014 р. законодавець передбачив доповнення змісту ст. 45 КК України приміткою, яка містить вичерпний перелік корупційних злочинів.

Так, до корупційних належать злочини, передбачені ч. 2 ст. 191, ч. 2 ст. 262, ч. 2 ст. 308, ч. 2 ст. 312, ч. 2 ст. 313, ч. 2 ст. 320, ч. 2 ст. 357, ч. 2 ст. 410 КК України у випадках, коли ці злочини вчинено зі зловживанням службовим становищем; а також злочини, передбачені ст. 210, ст. 354, ст. 364, ст. 364–1, 365–2, ст. 368, ст. 368–2, ст. 368–4, ст. 369, ст. 369–2, ст. 370 КК України [4]. Безумовно, це позитивний крок у напрямі оновлення антикорупційного законодавства та посилення відповідальності за вчинення корупційних діянь. Як зазначає Є. Скулиш, протягом останніх років саме завдяки недосконалості антикорупційного законодавства в Україні склалась ситуація, в якій особи, що вчиняють корупційні діяння, здебільшого не отримували справедливого покарання за свої дії. Це зумовлено тим, що дії винних у вчиненні корупційних діянь осіб завжди можна було кваліфікувати за КпАП, який визначав поняття “корупційного правопорушення”, і притягати їх до адміністративної відповідальності, заходи якої менш суворі [10, с. 107].

Зазначимо, що порівняно із міжнародно-правовими документами, КК України не зараховує до корупційних такі злочини, як протекціонізм, підкуп виборців, підтримка та лобіювання інтересів тіньової економіки у відповідь на політичну підтримку [8, с. 264].

Із наведеного вище переліку чітко видно, що група корупційних злочинів сформована на основі певних спеціальних ознак, а не на підставі зосередженості їх в межах певного розділу Особливої частини КК України. До цих ознак науковці зараховують сферу вчинення, спеціальний суб'єкт, особливі ознаки суб'єктивної та об'єктивної сторони складу злочину [5, с. 5]. Отже, виділимо особливості, які дають змогу відрізнити корупційні злочини від інших видів злочинів.

Звертаємо увагу на те, що корупційні злочини вчиняються у сфері публічної влади, яку можна визначити як сферу, в якій органи державної влади та місцевого самоврядування здійснюють управління від імені народу суспільно значущими справами на основі передбачених нормами Конституції та законів України організаційно-розпорядчих функцій та повноважень. Однак ця ознака в умовах оновлення антикорупційного законодавства має ширший зміст. Сферою вчинення корупційних злочинів слід вважати сферу публічних послуг, в якій здійснюють свої повноваження не лише органи державної влади та місцевого самоврядування, а й службові особи юридичних осіб приватного права – підприємств, установ, організацій, діяльність яких спрямована на задоволення

потреб та запитів громадян, юридичних осіб та організацій [6]. Ця ознака характеризується як обов'язкова для усіх складів корупційних злочинів.

Корупційні злочини характеризуються особливими ознаками об'єкта та об'єктивної сторони складу злочину. Так, характерним є те, що визначити спільний родовий об'єкт усіх корупційних злочинів неможливо, адже вони за об'єктом посягання можуть бути віднесені до злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг проти власності, військових злочинів, злочинів у сфері господарської діяльності тощо. Тому, на відміну від інших видів злочинів, закріплених у КК України, ознака спільного родового об'єкта не є обов'язковою для групи корупційних злочинів.

Так, діяння особи, яка вчиняє певний злочин, повинне бути зумовлене її службовим становищем чи пов'язане з неправомірним використанням її службових повноважень. Тобто, кваліфікуючи діяння, необхідно встановити зв'язок між повноваженнями, які мала особа, та діями, які вона вчинила на їх основі – вийшла за межі своїх службових повноважень. Наявність цього зв'язку між діями та наслідками дає змогу визначити злочин, наприклад, у військовій чи господарській сферах як корупційний.

Як зазначено вище, особливістю корупційних злочинів є те, що їх здійснюють спеціальні суб'єкти, визначені у ст. 3 Закону України “Про запобігання корупції” від 14.10.2014 р., – особи, які володіють службовими повноваженнями державного органу, органу місцевого самоврядування та службові особи юридичних осіб приватного права [3]. Тобто спеціальний суб'єкт цієї групи злочинів – це особа, яка порушує свої службові обов'язки з метою тим чи іншим способом задовольнити власні інтереси, які суперечать принципам публічної служби.

Але не можна стверджувати, що ця ознака обов'язкова для усіх корупційних злочинів, є винятки щодо вчинення злочину спеціальним суб'єктом. Аналіз нормативних положень Особливої частини КК України, які встановлюють відповідальність за корупційні злочини, дає змогу встановити, що загальні суб'єкти вчиняють такі злочини, як підкуп службової особи юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми (ч. 1, 2 ст. 368-3), підкуп особи, яка надає публічні послуги (ч. 1, 2, ст. 368-4), пропозиція, обіцянка або надання неправомірної вигоди службовій особі (ст. 369), зловживання впливом (ч. 1, ст. 369-2) [1]. Злочини, вчинені загальним суб'єктом, зараховано до корупційних, оскільки вони спрямовані на порушення законного порядку здійснення службовими особами повноважень у сфері публічних послуг.

Варто звернути увагу на той факт, що від суб'єкта вчинення корупційного злочину в окремих випадках треба відрізнити суб'єкта, який відповідатиме за його вчинення. Так, це стосується кримінальної відповідальності юридичних осіб, яка є новим інститутом для галузі національного кримінального права. Так, відповідно до Закону України “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України стосовно відповідальності юридичних осіб” від 23.05.2013 р. [2], Кримінальний кодекс України передбачає застосування до юридичних осіб заходів кримінальної відповідальності за корупційні злочини з таких підстав:

1) злочин вчинила уповноважена особа (тобто особа, наділена службовими повноваженнями, або особа, яка має право діяти від імені юридичної особи на підставі закону, договору або установчих документів юридичної особи);

2) дії особи вчинено від імені або в інтересах юридичної особи (ч. 2, ст. 262, ч. 1, 2 ст. 368-4, ст. 369, ст. 369-2 КК України);

3) встановлений зв'язок між діями службової особи та отриманням юридичною особою неправомірної вигоди чи ухиленням від передбаченої законом відповідальності, який дає змогу визнати злочин таким, що спрямований на покращення становища юридичної особи;

4) створення юридичною особою сприятливих умов для вчинення злочину, передбаченого ст. ч. 1, 2 ст. 368-4, ст. 369, ст. 369-2 КК України, внаслідок незабезпечення виконання службовими особами обов'язків щодо запобігання корупційним проявам.

На нашу думку, встановлення відповідальності юридичних осіб за вчинення корупційних злочинів є позитивним чинником для запобігання корупційним проявам у економічній сфері,

оскільки загроза кримінальної відповідальності матиме ефект стримування від неправомірних дій, а заходи покарання сприятимуть передаванню незаконних прибутків корупціонерів у дохід держави.

Необхідно виділити також ознаки суб'єктивної сторони, які характеризують суспільно-небезпечні діяння як корупційні. Стосовно форми вини, то вона може бути умисною або змішаною (умисне діяння, але ставлення до наслідків – необережне). Корупційні злочини вчиняються з певних мотивів та задля досягнення певної мети, які є факультативними ознаками суб'єктивної сторони. Для усіх корупційних злочинів характерні корисливий або особистий мотив та прагнення одержати неправомірну винагороду.

На думку В. Є. Скулиша, щодо кваліфікації цієї групи злочинів актуально досліджувати питання про тривалість та системність вчинення корупційних діянь, оскільки ці ознаки впливатимуть на ступінь тяжкості призначеного покарання [10, с. 109]. Варто також зауважити, що поряд із виділенням групи корупційних злочинів у КК України, змінилися правила звільнення осіб, які вчинили корупційні злочини, від кримінальної відповідальності та від покарання і його відбування в напрямку створення суворіших умов для звільнення корупціонерів або заборони застосування окремих видів звільнення корупціонерів.

Важливим у дослідженні корупційних злочинів є питання їх класифікації. Так, законодавець, згрупувавши корупційні злочини у примітці до ст. 45 КК України, умовно розмежував їх на дві групи: 1) злочини, що можуть визнаватись корупційними за умови вчинення їх шляхом зловживання службовим становищем; 2) власне корупційні злочини, більшість з яких зосереджені у розділі, який охоплює злочини у сфері діяльності, пов'язаної із наданням публічних послуг (виняток становлять лише злочини, передбачені ст. 210, ст. 354 КК України).

На основі дослідження характерних ознак пропонуємо поділити корупційні злочини за суб'єктом вчинення на: 1) злочини, які вчинили спеціальні суб'єкти; та 2) злочини, які вчинили загальні суб'єкти; а за суб'єктом відповідальності розділити їх на: 1) злочини, до відповідальності за вчинення яких притягуються фізичні особи та 2) злочини, відповідальність за вчинення яких покладається на юридичних осіб.

Можна також поділити власне корупційні злочини на деталізовані види. Так, заслуговує на увагу класифікація, притаманна практиці багатьох зарубіжних держав, яка здійснюється на підставі ролі суб'єкта у вчиненні корупційного злочину. На цій підставі виділяють активні та пасивні корупційні злочини. До перших належать такі корупційні правопорушення, які вчиняють загальні суб'єкти, – це пропозиція, передавання, надання або обіцянка надання неправомірної вигоди, а пасивні – спеціальні його суб'єкти (службові особи, особи, які надають публічні послуги, тощо), які отримують таку вигоду [9, с. 35–36].

Висновки. Корупційним злочином слід вважати суспільно небезпечне діяння, яке посягає на охоронювані кримінальним законом відносини у сфері надання публічних послуг, за вчинення якого суб'єкт злочину притягається до встановленої кримінальним законом відповідальності.

На нашу думку, особливими ознаками, які відрізняють корупційні злочини від інших видів злочинів, є вчинення протиправного діяння у сфері надання публічних послуг особою, яка наділена службовими повноваженнями, наявність причинного зв'язку між діянням особи та її службовими повноваженнями, корисливий або особистий мотив, притягнення до кримінальної відповідальності за вчинення корупційних злочинів юридичних осіб.

Нормативне згрупування кола корупційних злочинів позитивне як для науки кримінального права, так і для вирішення практичних завдань, сприятиме підвищенню ефективності запобігання та протидії корупційним проявам, оскільки:

- є важливим кроком у вирішенні питання кваліфікації корупційного злочину, оскільки для цього існують нормативні підстави;
- сприяє наданню правильної оцінки корупційним діянням та розмежуванню їх з іншими видами корупційних правопорушень, зокрема адміністративними проступками;
- нормативне згрупування корупційних злочинів сприяє кваліфікації;

- передбачатиме невідворотність покарання за вчинення суспільно небезпечних корупційних діянь;
- запобіжний вплив на посадових осіб, схильних до вчинення корупційних діянь;
- має важливе значення для гармонізації української правової системи із правом країн - членів ЄС, оскільки застосування заходів кримінальної відповідальності за корупційні злочини до юридичних осіб є не лише потребою часу, але і наслідком сприйняття досвіду зарубіжних держав, зокрема європейських, у політиці боротьби з корупцією.

1. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 25–26. – Ст. 131. 2. Закон України “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України стосовно відповідальності юридичних осіб” від 23.05.2013 року // Відомості Верховної Ради України. – 2014. – № 12. – Ст. 183. 3. Закон України “Про запобігання корупції” від 14.10.2014 № 1700-VII // Відомості Верховної Ради України. – 2014. – № 49. – Ст. 2056. 4. Закон України “Про Національне антикорупційне бюро України” від 14.10.2014 № 1698-VII // Відомості Верховної Ради України. – 2014. – № 47. – Ст. 2051. 5. Юридична відповідальність за корупційні правопорушення: навч. посіб. / С. М. Клімова, Т. В. Ковальова, М. О. Тучак. – Х.: Магістр, 2012. – 200 с. 6. Абраменко Ю. Ю. Публічні послуги та їх роль у забезпеченні якості управління / Ю. Ю. Абраменко // Публічне адміністрування: теорія та практика. – 2011. – № 2(6). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.dbuara.dp.ua/zbirnik/2011-02\(6\)/11auuzu.pdf](http://www.dbuara.dp.ua/zbirnik/2011-02(6)/11auuzu.pdf). 7. Виговська А. В. Кримінальна відповідальність за корупційні злочини за вітчизняним і зарубіжним кримінальним законодавством: порівняльна характеристика / А. В. Виговська // Правова держава. – 2010. – Вип. 21. – С. 351–357 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/36863/48-Vygovska.pdf?sequence=1>. 8. Кимлик Р. В. Склад злочинів, пов’язаних з корупцією / Р. В. Кимлик // Порівняльно-аналітичне право. – 2014. – № 1. – С. 263–265 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.pap.in.ua/1_2014/Кутлюк.pdf. 9. Куц В. Поняття корупційних злочинів та їх види / В. Куц, Я. Триньова // Вісник Національної академії прокуратури України. – 2012. – № 4. – С. 32–36. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Vnari_2012_4_8.pdf. 10. Скулиш В. Є. Норми про корупційні злочини як необхідна складова Особливої частини Кримінального кодексу України / В. Є. Скулиш // Науковий вісник Чернівецького університету. – Чернівці: Чернів. нац. ун-т, 2013. – Вип. 660. – С. 106–110 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://lawreview.chnu.edu.ua/visniku/st/660/18.pdf>.